

ДУХОВНА КУЛЬТУРА Й АНТИКУЛЬТУРА: МОЖЛИВОСТІ ІКТ У ВИХОВАННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Людина за своєю сутністю і призначенням прагне культури, освіти. Це є природний процес. Долучення особистості до національних і загальнолюдських культурних цінностей може відбуватися різними шляхами, натомість тепер найбільшими можливостями у цьому сенсі володіють інформаційно-комунікаційні технології. Водночас, мабуть не викликає заперечень думка, згідно з якою застосування цих технологій має бути педагогічно доцільним. З іншого боку, як справедливо зазначає академік В. Кремень «... застосування інформаційно-комунікаційних технологій суттєво впливає на підвищення культури й результативності педагогічної праці» [4, с. 7].

Некомпетентнісне використання інформаційно-комунікаційних технологій може негативно позначитися на свідомості молодої людини, її деформації, а також на фізичному й психологічному стані здоров'я. Наразі ми є свідками того, що бездумне, некритичне застосування ІКТ є руйнівною силою, антикультурою. Отже, такий стан проблеми вимагає кореляції в бік компетентнісного підходу у царині застосування ІКТ, щоб молода людина була самодостатньою, здатною свідомо орієнтуватися у різноманітні комунікації.

Метою статті є аналіз можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування духовної культури студентської молоді.

Основний виклад матеріалу. Філософські, психолого-педагогічні питання формування духовної культури особистості у процесі навчання досліджували І. Бех, М. Бердяєв, В. Біблер, Л. Виготський, С. Гессен, Й. Гнітецький, В. Гриньова, К. Дейнек, І. Зязюн, Є. Ільєнков, М. Каган, І. Кант, Ч. Купісевич, Т. Левовицький, О. Леонтьєв, В. Онищенко, В. Орлов, О. Отич, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський та ін. Зокрема М. Бердяєв писав, що особистість «є образ і подоба Бога в людині ... особистість духовна і передбачає існування духовного світу» [1, с. 62]. Саме тому, наголошував філософ, «особистість є категорією релігійно-духовною». При цьому «цінність особистості передбачає верховну цінність Бога. Якщо немає Бога як джерела зверх особистісних цінностей, то немає і цінності особистості, є лише індивід, підпорядкований родовому природному життю» [1, с. 62-63]. Такого підходу дотримується і сучасний учений В. Онищенко, який пише: «... виходячи із засад християнського віровчення і християнської антропології людина визначається як образ і подоба Бога, призначення якої на Землі полягає в тому, щоб пройти школу земного життя — пізнання, істотним компонентом якого виступає правильно зорієнтована й організована система освіти як державна і соціальна інституції. Освіта в цьому ноологічно-онтологічному ракурсі є тією передумовою становлення і розвитку людської особистості, яка має бути доступною усім членам людської спільності» [5, с. 12].

У широкому сенсі духовна культура — це різноманітний досвід життєдіяльності суб'єктів, що включає в себе найсуттєвіші результати суспільного досвіду народів щодо освоєння суспільного й духовного буття, соціуму, багатогранних духовних цінностей. Такий досвід має універсальний характер.

У вузькому розумінні духовна культура становить собою спосіб взаємодії, взаємовпливу форм діяльності соціальних суб'єктів, що здійснюються в процесі духовного виробництва, це система соціально-духовних цінностей, спрямована на духовне піднесення особистості і суспільства.

У цьому сенсі можна сказати, що *критерієм розвитку духовної культури є самореалізація духовних сил людини, її духовного потенціалу, індивідуального самоутвердження. Особистість — це завжди невичерпна потенція.*

Головними умовами й чинниками розвитку духовної культури особистості є:

1. Духовна свобода суспільства, свобода індивіда.
2. Самоздійснення індивідуального стилю творчої духовної діяльності.
3. Комунікативна культура особистості.
4. Повнота емоційного сприйняття світу.

Духовна культура особистості студента також підлягає названим чинникам. Вона реалізується як у навчальному, так і позанавчальному процесі, пізнавально-творчій, емоційно-вольовій діяльності суб'єкта навчання. Духовна культура не є притаманною від народження. Вона виникає і розвивається лише в результаті накопичення особистістю пережитих, усвідомлених знань, відносин і емоційних станів. Феномен досвіду духовної культури в якості ключової ланки «зв'язку часів в середині суб'єкта» (М. Бахтін) інтегрує духовні потреби й спонукання людини, духовні переживання, уявлення про себе, Іншого і світ.

Філософсько-педагогічний підхід передбачає аналіз і протилежного явища, яким є *антикультура*. Феномен антикультури у сучасному інформаційному середовищі є очевидним і надто поширеним. Поняття антикультури охоплює не лише світ свідомості, світогляду людини, а й її діяльність, відносини, поведінку. У *широкому сенсі антикультура* — це бездуховність людини, її онтологічне небуття на рівні особистості, втрата, або ненабуття людської сутності. У найбільш грубій формі антикультура протистоїть духовній культурі інших людей, суспільству на рівні жорстокості, агресії, недоброзичливості, зоологічного індивідуалізму. У *вужькому сенсі антикультура* — це блокування взаємодії з іншими людьми, нехтування справжніми людськими цінностями. Як правило, антикультура виявляється у приниженні й самоприниженні людини. Вона може набувати не лише відкритих, а й прихованих форм, «лакування», створення зовнішнього привабливого образу. Тоді, як внутрішнє «Я» людини здатне приховувати в собі егоцентризм, нетолерантність, репресивність свідомості. У такому сенсі антикультуру розглядають вчені Ю. Зобнін [3], Г. Щокін та ін. Зокрема Г. Щокін пише: «антикультура базується на певному типі особистості, соціальному характерові, який у сучасній науці дістав назву «авторитарного», і водночас формує його. Такі риси авторитарного типу особистості, як агресивність, прагнення до влади, ненависть до представників інших етнічних груп і стереотипність мислення, дають ученим підстави розглядати цей тип, як основу для виникнення авторитарних режимів» [7, с. 19-20].

Оскільки тепер антикультура набирає надзвичайно швидких обертів, і її найбільш потужним ретранслятором є мас-медіа, то нагальним постає питання про протидію їй. На наше переконання, саме такою протидією можуть слугувати інформаційно-комунікаційні технології. Вони мають бути на високому професійному рівні розроблені, спеціально організовані, належним чином керовані й контрольовані у процесі спільної творчості, особистісно значущими у взаємодії вихователів і вихованців, що має за мету не просто отримання певної суми знань, а їх осмислення, набуття духовного досвіду, духовної і моральної культури.

Духовно-моральний смисл використання ІКТ розв'язує такі задачі: залучення вихованців до духовно-моральних цінностей (віра, любов, свобода, вдячність, милосердя); пробудження і розвиток моральних почуттів (сорому, співчуття, душевності, толерантності); становлення і розвиток моральної волі (здатності служіння добру і протистояння злу, готовності до подолання життєвих випробувань і протистояння спокусам, прагненню до духовного самовдосконалення); спонукання до моральної поведінки (послух, емпатія, служіння ближньому, родині і Батьківщині).

Застосування ІКТ відбувається безпосередньо у навчально-виховному процесі і поза ним. Нас цікавить у конкретному випадку *навчально-виховний процес* як система

організації діяльності, в основі якої — органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння, спрямована на досягнення цілей навчання і виховання.

Під сутністю поняття «інформаційно-комунікаційні технології» ми розуміємо своєрідну модель організації навчально-виховного процесу, яка передбачає систему використання духовних, аудіовізуальних, комп'ютерних, інтернет-технологій і максимально забезпечує виконання основної професійної й особистісної підготовки майбутнього фахівця — сприяє стабільному розвитку освітньої й духовної сфер держави, реалізації основних державних програм у галузі виробництва тощо.

Принагідно зазначимо, що таке визначення, по-перше, не є абсолютним і досконалим; по-друге, воно постійно перебуває у критичному перегляді, доповненні тощо. Зокрема професор Р. Гуревич пропонує поняття «інформаційно-телекомунікаційні технології» (ІТКТ), яке, по-суті, незначною мірою відрізняється від поняття «ІКТ» [2, с. 354]. Їх зміст залишається майже тотожним. Важливо, що вчений чітко визначає перелік основних знань і вмінь, якими має володіти педагог у галузі ІКТ:

1. Знати структуру та принципи роботи засобів комп'ютерної техніки інформаційних і телекомунікаційних технологій.

2. Знати можливості та галузі використання інформаційних технологій, автоматичних навчальних систем, автоматичних систем управління та їх вплив на різноманітні сфери професійної діяльності, перспективи подальшого розвитку.

3. Знати принципи побудови і функціонування ІКТ різних класів, знатися на автоматичних навчальних системах та методиці створення автоматизованих навчальних курсів.

4. Володіти методологією розробки та розв'язання задач за допомогою комп'ютерних технологій.

5. Уміти кваліфіковано застосовувати прикладні програми широкого та спеціального призначення.

6. Володіти навичками роботи з програмами автоматизованої підготовки документів, системами машинної графіки, редактором текстів, базами даних, електронними таблицями [2, с. 365].

Такий підхід, на нашу думку, є доречним і слухним. Водночас, хотілося б зазначити, що можливості застосування ІКТ у контексті формування духовної культури студентської молоді значною мірою залежить не лише від технічної сторони справи, а й від того, якою мірою педагог володіє психолого-педагогічними, культурологічними знаннями вміннями і навичками. Практика засвідчує, що педагог, який володіє педагогічною майстерністю, добре розуміє внутрішній світ вихованців, здатний найбільш ефективно виховувати у них духовно-душевні якості: ідеали, почуття, волю, готовність до моральних вчинків тощо.

На основі аналізу значної кількості наукових праць і реальної педагогічної практики вчені констатують той тривожний факт, що значний відсоток педагогів не турбується не лише про свою інформаційну, а й загальну культуру, що призводить до професійної деформації. Її характеризують такі ознаки:

– авторитарність, яка виявляється в централізації всього навчально-виховного процесу, використання нав'язливого педагогічного стилю спілкування;

– демонстративність як прагнення педагога бути весь час на виду, навіть на шкоду взаємодії зі студентами;

– педагогічний консерватизм і догматизм, який розвивається в результаті частого повтору одних і тих же професійно-педагогічних засад;

– педагогічна індіферентність, яка характеризується емоційною сухістю і байдужим ставленням до вихованців;

– експансіонізм, який виявляється у перебільшенні значущості предмета, що викладається;

– поведінковий трансфер, який реалізується у вияві рис рольової поведінки, притаманного вихованцям [6, с. 202-207].

Педагог-професіонал, грамотно використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, організує свою діяльність на принципах: домінування духовно-моральної компоненти на всіх шаблях і напрямках педагогічного процесу; пріоритету виховання в освітньому процесі; поваги особистості у поєднанні із вимогливістю; зв'язку навчання й виховання з життям. Реалізація цих та інших гуманних принципів уможливить досягнення педагогічної мети — виховання цілісної особистості, виховання характеру, який врешті-решт визначає і спрямовує вчинкову діяльність людини. Виховувати слід те, що збагачує розум і серце, що визначає гуманне ставлення людини до людини, людини до суспільства, людини до природи. Вважаємо, що інформаційно-комунікаційні технології сьогодні мають практично необмежені можливості формування у студентської молоді правил благопристойної поведінки, честі і гідності, совісті і справедливості, добра і любові. При цьому важливо доводити вихованцям, що їх поведінка, вчинки повинні бути однаково корисними не лише для самих себе (егоїзм), а й для інших людей (альтруїзм), не принижували б власної людської гідності, а також оточуючих людей.

Не менш важливо у процесі використання інформаційно-комунікаційних технологій, щоб збуджувалася справді здорова, духовно-моральна зацікавленість, а не зацікавленість ницим, потворним, усім, що заперечує людське в людині. Щоб все це спонукало молоду людину до вияву самодіяльності, креативності, які б потім переходили у доцільне й вільне прагнення до саморозвитку і вияву себе в житті культуро- і природовідповідно.

Духовна культура людини — це її глибокий патріотизм і громадянськість. І саме тому педагог має використовувати усі можливості інформаційно-комунікаційних технологій, щоб електронні підручники, які набувають все більшого поширення й застосування були професійно, змістовно складені і в географічному, й історично-суспільному, і культурно-освітньому сенсі, оскільки вони впливають на виховання «в людині людини». Щоб при читанні таких підручників не відбувалося роздвоєння, розщеплення свідомості у того, хто їх читає, а він чітко бачив яскраві приклади служіння Батьківщині, сумлінного виконання громадянського обов'язку перед сучасним і майбутнім. Інформаційно-комунікаційні технології мають більш активно використовувати свої можливості у напрямі запобігання злу, насиллю, жорстокості. а це означає, що, вивчаючи, наприклад, історію розвитку суспільства, слід акцентувати увагу не на історії війн, а на історії духовного зростання народу і людства в цілому. Критично має сприйматися і зарубіжний досвід, який зазвичай має свої позитивні і негативні сторони.

Хотілося б звернути увагу і на такий аспект проблеми як наукове забезпечення подальшого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їх застосування. Світова тенденція засвідчує факт динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних систем. Отже, постає питання випереджального підходу щодо можливостей наукового обґрунтування програм ІКТ, їх змістового й формального наповнення. Не секрет, що останнім часом захищена чимала кількість дисертацій з цієї проблематики, написані навчальні посібники і підручники, але зазвичай, вони є підсумком, а не перспективою. Слабко систематизований вал ідей, поглядів і рекомендацій у цій царині досить часто лякає педагога-практика, приводить до невпевненості, яка заважає йому у роботі. Для того, щоб забезпечити комфортне перебування педагога в інформаційному полі, необхідно кардинально змінити поширення наукової інформації: будь-яка монографія, стаття повинні викладатися доступно, формалізовано, з коротким викладом нових ідей. Систематизація наукових досліджень — надійний спосіб сприйняття наукової інформації педагогічним співтовариством і є необхідною умовою підвищення якості навчання і виховання у вищій школі.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес є імперативом часу.

2. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій має сенс тоді, коли вони спрямовані на формування духовної культури студентської молоді.

3. Продуктивність використання інформаційно-комунікаційних технологій залежить від об'єктивних і суб'єктивних чинників, серед яких одним із провідних є наукове забезпечення змістової і формальної складових цього феномену.

Література:

1. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. — М. : Республика, 1993. — 383 с.
2. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті (ІТКТ) / Р. С. Гуревич // Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; головний редактор В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 364—365.
3. Зобнин Ю. Культура или «антикультура»? / <http://magazines.ru8S.ru/neva> — 2008 / 11 / zob.htme.
4. Кремень В. Г. Модернізація освіти на новому етапі інформатизації // В. Г. Кремень / Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук. — практ. конф. : [в 2 ч.]. Ч. 1. / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. ; [за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало]. — Львів : ЛДУБЖД, 2012. — С. 3-8.
5. Онищенко В. Д. Фундаментальні педагогічні теорії: монографія / В. Д. Онищенко / Львів: Норма, 2014. — 356 с.
6. Сыманюк Э. Э. Профессионально обусловленные деструкции педагогов / Э. Э. Сыманюк // Мир психологии. — 2004. — № 3. — С. 202-207.
7. Щокін Г. В. Культура і антикультура: хто кого? Статті / Г. В. Щокін / .— К. : МАУП, 2003. — 80 с.

У статті подається аналіз сутності і змісту поняття «духовна культура», «антикультура», «інформаційно-комунікаційні технології». Зосереджено увагу на можливостях сучасних ІКТ у процесі формування духовної культури студентської молоді. Визначено головні умови й чинник розвитку духовної культури особистості та роль і місце педагога у цьому процесі.

Ключові слова: *духовна культура, антикультура, інформаційно-комунікаційні технології, виховання, студентська молодь.*

В статтє осуцествляется анализ сущности и содержания понятия «духовная культура», «антикультура», «информационно-коммуникативные технологии». Сосредоточено внимание на возможностях современных ИКТ в процессе формирования духовной культуры студенческой молодежи. Определено главное условие и факторы развития духовной культуры личности, а также роль и место педагога в этом процессе.

Ключевые слова: *духовная культура, антикультура, информационно-коммуникативные технологии, воспитание студенческая молодежь.*

The article deals with the analysis of the nature and meaning of the following notions: «spiritual culture», «anticulture», «information and communication technologies.» The author focuses on the opportunities of modern ICT for forming the spiritual culture of student youth and determines the main factors of personality's spiritual culture and the teacher role in this process.

Key words: *spiritual culture, anti-culture, information and communication technologies, education, student youth.*